

65. ПА МКО/НРУ. – Положення про союз «Демократичний Миколаїв».
66. Шкварець В.П. Миколаївщина першого десятиліття незалежності України. 1991-2001 рр. Історико-краєзнавчий нарис / В. Шкварець. – Миколаїв: Вид-во ОНУ ім. І.І. Мечнікова. – 2002. – 90 с.
67. ПА МКО/НРУ. – Положення про союз «Демократичний Миколаїв».
68. Сохранить и упрочить спокойствие в регионе // Южная Правда. – 1991. – 21 августа.
69. Зайцев Ю. И мы пахали... // Вечерний Николаев. – 1991. – 5 сентября.
70. Требуются радикальные меры. Заявление союза демократических сил «Демократический Николаев» // Вечерний Николаев. – 1991. – № 83. – 3 сентября.
71. Яцунская Е.А. Николаев от перестройки к независимости: историко-политический анализ / Е.Яцунская. – Николаев: «Варт», «Шамрай», 2008. – 324 с.
72. Спица В. Люди Руху. Мої спогади про Бориса Михайловича Мороза / В. Спица // Український південь. – 2011. – № 11. – 29 березня.

Михайлов В. В. Неформальное общественно-политическое движение в Николаевщине в конце 80-х – начале 90-х гг. XX в.

В на основе материалов Государственного архива Николаевской области, архива Николаевской областной организации Народного Руха Украины и периодических изданий рассматривается проблематика неформального движения в Южной Украине во вт. пол. 80-х – нач. 90-х гг. XX в. На примере Николаевской области раскрыты генезис и институциональные основы экологических, национально-культурных и политических организаций указанного периода. Определен вклад неформальных организаций Николаевской области в формирование украинского демократического движения вт. пол. 80-х – нач. 90-х гг. XX в.

Ключевые слова: неформальные организации, демократическое движение, Николаевская область.

Mihaylov V.V. The informal social-political movement in Mykolayiv region late 80's – early 90-th of XX century

The problems of the informal movement in the South of Ukraine second half of the 80's – early 90-th of XX century are considered on the basis of the State Archives of Mykolayiv region, archives of Mykolayiv National movement of Ukraine and periodical publications. For example of Mykolayiv region, genesis and institutional grounds of "informal" environmental, national-cultural and political organizations of that period are revealed. The contribution of the Mykolayiv's informal associations in the development of Ukrainian democratic movements of the second half of the 80's - early 90-th of XX century is defined.

Keywords: informal associations, democratic movement, Mykolayiv region.

УДК 94:343.13:329.73(477)“1991/2001”

Е. С. Андрющенко

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ РАДИКАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (1991–2001 рр.)

У статті проаналізовано кримінальні справи, порушені правоохоронними органами проти членів українських націоналістичних організацій протягом перших десяти років незалежності. Зазначено причини радикальних дій націоналістів. Автор намагається з'ясувати, яке значення при розгляді цих справ мала політична складова.

Ключові слова: націоналізм, радикалізм, кримінал, УНА-УНСО, «Тризуб», ДСУ, СНПУ, МВС, СБУ.

Як риторика, так і практика українських націоналістичних організацій, що виникли за часів «перебудови» та у перші роки незалежності, були доволі радикальними. Нове покоління певною мірою перейняло ідеологію, що сформувалася в умовах окупації та боротьби за власну державність, цінності та підходи ОУН 1930-х – 1940-х років.

Характерною рисою більшості тогочасних націоналістів було невизнання України, що постала у 1991 році, в якості дійсно незалежної держави, за яку боролися їхні попередники. Акт проголошення незалежності України вони вважали фікцією, а сучасний устрій – лише перехідним етапом від УРСР до Української самостійної соборної держави (УССД). Стан справ, який склався протягом подальших років (збереження більшості старої партійної номенклатури при владі, непослідовна політика у гуманітарній галузі, хаотичний характер приватизації, відновлення діяльності Компартії, виникнення відверто антиукраїнських організацій і т.д.) лише переконав націоналістів у правильності такого підходу. Пізніше відомий громадський діяч та публіцист Василь Іванишин запропонував для сучасної України поняття «внутрішня окупація». Це визначало певні засади діяльності націоналістичних організацій: мінімум взаємодії з владою, подальша радикалізація гасел, солідарність з протестними настроями в країні. Не відкидаючи повністю парламентські методи боротьби, праві радикали разом з тим закликали до революції та готувалися до можливого збройного протистояння в країні у недалекому майбутньому.

Націоналістичні партії 1990-х років створювали власні військово-спортивні структури, які часто ставали більш активними та відомими, ніж самі партії. В цьому вони зазвичай бачили продовження традиції Української повстанської армії. Військовий вишкіл, сутички з опонентами та правоохоронцями, нелегальне

накопичення та зберігання зброї – все це стало характерними ознаками діяльності націоналістів вказаного періоду.

Будь-яка влада бачить у опозиційних організаціях, що вдаються до силових методів діяльності, небезпеку для себе та намагається їх нейтралізувати (в інших випадках – використати у своїх цілях). Мета цієї статті – прослідкувати та охарактеризувати протидію націоналістичним організаціям з боку державних структур протягом перших десяти років незалежності.

Дана тема не знайшла відображення у історіографії. Джерелами дослідження стали документи, повідомлення у пресі, спогади учасників подій.

Перші роки незалежності позначилися певною «розгубленістю» влади у справі притягнення до відповідальності членів радикальних організацій. Це можна пояснити несформованістю державних структур. Також вагомим чинником була недостатність законодавчої бази.

Першою націоналістичною організацією, яка за часів незалежності почала привертати увагу правоохоронних органів, стала політична партія Українська національна асамблея (УНА) з власним силовим підрозділом – Українською міжпартійною народною самообороною (УНСО). УНА була заснована влітку 1990 року (перша назва – Українська міжпартійна асамблея, наступного року перейменована), а УНСО з'явилась у серпні 1991 року, в дні заколоту ГКЧП. Революційні та мілітаристські заклики, постійне звернення до теми насильства були притаманні виступам багатьох тогочасних представників організації (Дмитра Корчинського, В'ячеслава Артеменка, Сергія Коломійця та інших). Вже перші гучні акції УНА-УНСО були пов'язані з насиллям: сутички з комуністами та російськими націоналістами у Києві (осінь 1991 року), «похід на Крим» з метою «демонстрації сили» тамтешнім сепаратистським колам (лютий – березень 1992 р.), захоплення Києво-Печерської лаври (червень 1992 р.). І хоча зазвичай ці події супроводжувались затриманнями бійців УНСО та викликали суспільний резонанс, максимум, що чекало на учасників тих подій – адміністративна відповідальність.

Взагалі затримання з подальшими адміністративними мірами (штраф, нетривалий арешт) за дрібні порушення (несанкціоновані акції, невеликі сутички) надалі стали невід'ємною складовою діяльності майже всіх націоналістичних партій. Доволі часто на несуттєві порушення правоохоронці взагалі «закривали очі», або співчуваючи націоналістам, або (частіше) бажаючи уникнути зайвої процесуальної «тяганини».

Влітку 1992 року члени УНСО взяли участь у Придністровському конфлікті, бажаючи здобути військовий досвід та захистити, за їхніми словами, українців Придністров'я та інтереси України у бунтівній республіці. Деякі ЗМІ тоді ставили питання про правомірність участі української організації у бойових діях за кордоном, однак питання було риторичним: жодних законів, які б забороняли подібні кроки та передбачали відповідальність за них, у нашій країні ще не існувало. Тим не менше, коли у липні того ж року Леонід Кравчук підписав наказ про виведення всіх українських добровольчих формувань з території Придністров'я, «унсовці» змушені були підкоритися. Деякі члени організації, які вертали додому, намагались вивезти з території бойових дій зброю та боеприпаси. В трьох націоналістів на кордоні було вилучено шість гранат та автоматні патрони. Було порушено кримінальну справу, однак фігурантів не було засуджено через амністію [1].

Слід сказати, що надалі відповідна стаття Кримінального кодексу стане для націоналістів «традиційною». «Всього у 1992–1993 роках в членів УНСО було вилучено 3 автомати, один револьвер, 14 гранат, близько 400 патронів різного калібру, 10 пляшок із запалювальною сумішшю і тому подібне», – звітували тоді правоохоронці [1].

Першу кримінальну справу, що завершилася ув'язненням представника УНСО, було порушено після подій 7 листопада 1992 року у Львові. Тоді організація запланувала масове спалення комуністичної символіки в центрі міста. Влада заборонила захід, проте націоналісти все одно намагались його провести. Це призвело до зіткнення з міліцією. Окрім правоохоронців у формі були присутні і співробітники у цивільному, які, як згадують очевидці, намагались спровокувати бійку. В результаті одного з них літній «унсовець», ветеран УПА Роман Косів поранив ножом. Поранений виявився офіцером міліції. В результаті Роман Косів був засуджений до двох років позбавлення волі [2].

У липні 1993 року в селищі Ватутіне Черкаської області трьох членів УНСО (Непочесного, Вишневого та Черкаценка) затримали за підозрою у вбивстві. В Непочесного знайшли пляшки із запалювальною сумішшю. В той же час доказів причетності до вбивства не було. В результаті 20 листопада ці троє роззброїли варту та втекли з ізолятору тимчасового тримання Звенигородського РВВС (а з ними – ще четверо арештованих). Через деякий час їх затримали [3]. Всі троє отримали значні терміни ув'язнення за вбивство (хоча своєї причетності вони так і не визнали) та втечу.

Восени того ж року у Вінниці відбулися масові акції протесту, спрямовані проти мера міста. УНА була серед організаторів кампанії. Після цього було порушено кримінальні справи проти «унсовців», яких звинуватили у організації масових безпорядків. Голова місцевого обласного осередку Сергій Чаплигін отримав два з половиною роки позбавлення волі, Андрій Буденко – два роки умовно, Іван Ріжок – півтора роки умовно (перед цим вони провели по декілька місяців у слідчому ізоляторі) [2].

Влітку – восени 1993 року УНА-УНСО вдруге долучилася до збройного конфлікту за кордоном – на цей раз у Абхазії, підтримуючи Грузію. В якості основних супротивників націоналісти бачили не абхазських сепаратистів, а російську армію. Саме протистояння вони розцінювали як наслідок імперської політики Росії.

Участь українських добровольців (яких преса частіше називала найманцями) у війні на Кавказі привернула ще більше уваги суспільства, ніж попередня придністровська кампанія. За словами самих

«унсовців», їхні успішні дії проти росіян стали предметом розмови між Борисом Єльциним та Леонідом Кравчуком – російський лідер нібито попросив колегу «розібратись» [4].

У світлі цих подій знову, на цей раз більш гостро, постало питання про заборону діяльності УНА та УНСО (слід відмітити, що ані партія, ані воєнізований підрозділ на той момент не мали реєстрації). Тим не менше, ані українське, ані міжнародне законодавство не давали дієвих схем для цього. «Небажання чи неспроможність влади покласти цим діям край ставлять під сумнів її демократичне реноме і навіть здатність контролювати ситуацію в країні», – писав з цього приводу політолог Володимир Кулик [5, 158]. В свою чергу, коментуючи ситуацію, керівник СБУ Євген Марчук зазначив: «В нас немає механізму примусового розпуску незареєстрованої організації та не передбачена відповідальність організаторів. Правоохоронні органи направили пропозицію Верховній Раді про необхідність внесення доповнень у діюче законодавство» [6]. В тому ж дусі висловився і голова держави.

Незабаром, 11 листопада 1993 року, Верховна Рада України прийняла закон «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України». Згідно з ним було встановлено кримінальну відповідальність за створення не передбачених законодавством воєнізованих формувань та участь у їхній діяльності. Порушення закону передбачало від двох до восьми років позбавлення волі для рядового членства та від трьох до десяти – для керівників. У примітці зазначалося: «Під воєнізованим слід розуміти формування чи групу, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність і підпорядкованість, дисципліну, а також в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка» [7]. Відповідна стаття 187-6 Кримінального кодексу пізніше отримала в націоналістичних колах назву «унсовська».

Організація відповіла на прийняття закону низкою заяв. Лідери УНА були впевнені: справжньою метою ініціаторів змін до законодавства є усунення партії від майбутніх виборчих перегонів. Також пролунала теза про те, що заборона організації призведе до терору та анархії – мовляв, ніхто тоді не зможе контролювати людей з бойовим досвідом, які перейдуть «до терактів, скерованих на органи СБУ, прокуратури, суду, влади» [8].

Практичні наслідки змін у законодавстві почали проявлятися на початку 1994 року. В січні у Ракитному на Київщині проходив вишкіл (тренувальний збір) організації. Для затримання учасників (адже вишкіл є невід'ємною складовою воєнізованих організацій) туди прибула велика група правоохоронців. Лише випадково націоналісти побачили групу спостереження і непомітно покинули табір [4].

Того ж місяця стався черговий епізод з історії УНСО, пов'язаний зі зберіганням зброї. Під час проведення обшуку в квартирі члена організації Анатолія Архіпова (який брав участь у «абхазькій експедиції») було знайдено дві гранати та автоматні набої. При затриманні Архіпов став чинити опір. В результаті його було засуджено до позбавлення волі.

Правоохоронні органи, яким не вдалося провести затримання у Ракитному, повторили спробу. 12 лютого під час вишколу (хоча організація потім називала це «прогулянкою») на Лисій горі в Києві було затримано 26 «унсовців». В той же день відбувся обшук (який самі націоналісти охарактеризували як «погром») у офісі організації, а незабаром – обшуки в помешканнях деяких активістів. Частина затриманих відпустили, однак семеро потрапили до СІЗО. Їм інкримінували створення незаконних збройних формувань. На деякий час на волю вийшли троє заарештованих, що були кандидатами в народні депутати (Володимир Соловей, Валерій Бобрович, Олег Кубах), однак після парламентських виборів (які жоден з них не виграв) вони повернулися за грати.

УНА-УНСО бачила у вказаній справі виключно політичний підтекст. «Ці події ще раз засвідчують, що антинародний режим своїм найсерйознішим ворогом бачить саме УНА», – йшлося у заяві прес-служби організації [9]. Почалася масштабна кампанія на підтримку ув'язнених, опубліковано велику кількість звернень на адресу органів влади. В червні всі семеро унсовців, що перебували у слідчому ізоляторі по цій справі, вийшли на волю (тримання під вартою замінили на підписку про невиїзд). Це відбулося напередодні візиту Леоніда Кравчука до Львова у рамках передвиборчої кампанії, і націоналісти були схильні пов'язувати ці дві події (обґрунтовуючи звільнення небажанням кандидата отримувати відповідні критичні запитання у західних областях).

Окрім вказаних епізодів, в цей період відбувається ще низка подій, що свідчили про пильну увагу МВС та СБУ до УНСО: нові обшуки, «профілактичні бесіди», зовнішнє спостереження за активістами.

Крім того, було заведено декілька справ проти представників УНСО, які напяму не були пов'язані з діяльністю організації. Молодого націоналіста з Полтавщини Романа Грицька звинуватили в причетності до групового побиття, що призвело до смерті. У грудні 1994 року мав місце ще один епізод. Групу з п'ятьох «унсовців» затримали на вулиці. Міліція пізніше стверджувала, що ті, подібно до рекетирів, силою відібрали в кіоску пляшку шампанського. При затриманні один з членів організації, Ігор Лисак-Кучеренко, отримав смертельне поранення. В обох випадках УНА заявляла, що її представники невинні та постраждали за політичні переконання.

Як згадують учасники подій, низка кримінальних справ проти УНА-УНСО не тільки завадила підготовці до виборів, але й взагалі сприяла деякому зниженню активності організації. На тлі резонансних слідчих та судових процесів несподіванкою для багатьох стала офіційна реєстрація УНА як політичної партії 29 грудня 1994 року (УНСО тоді так і не отримала реєстрації на всеукраїнському рівні).

В цей час УНА-УНСО не припиняє активності і поза межами України. Представники організації взяли участь у війні на території Чечні, підтримуючи прибічників незалежності республіки. Влітку 1995 року російськими спецслужбами на Кавказі було затримано одного з лідерів УНА Анатолія Лупиноса, який

безпосередньо вів переговори з чеченським керівництвом. Близько двох тижнів він провів під вартою, але в результаті його було звільнено. Слід додати, що пізніше в ЗМІ неодноразово з'являлася інформація про можливе притягнення членів УНСО до кримінальної відповідальності за участь у війнах за кордоном [10]. Однак до реальних кримінальних справ жодного разу так і не дійшло.

Наступна подія, що стала однією з визначальних у долі організації, відбулася влітку 1995 року та увійшла в історію як «Чорний вівторок». 14 липня помер Патріарх Київський Володимир. У церемонії поховання, що проходила в столиці, взяло участь декілька сотень бійців УНСО та керівництво УНА (організація тоді тісно співпрацювала з УПЦ КП). Не було єдиної позиції щодо місця поховання: церква та патріотичні організації наполягали на Софійському соборі, влада – на Байковому цвинтарі, аргументуючи це тим, що собор та прилегла територія є заповідником.

Поховальна процесія рушила вулицею Володимирською у напрямку Софії. Відбулася сутичка учасників (в першу чергу – «унсовців») з «Беркутом». Народним депутатам, що йшли в колоні, вдалось домовитись, і колону пропустили далі. Коли ж вона підійшла до території собору, виявилось, що ворота, які ведуть всередину, зачинені. Було прийняте рішення почати рити могилу для Патріарха прямо біля воріт. Коли це почалось, ворота були відчинені, з них почали вибігати бійці «Беркуту» та бити всіх. Очевидці стверджують, що тоді нібито пролунав наказ: «Натовп бити, “унсовців” калічити». В результаті було затримано декілька десятків представників організації, однак поховати Патріарха Володимира все ж вдалося.

Незважаючи на те, що ніхто з затриманих членів УНСО на цей раз не був притягнутий до відповідальності (а слід зазначити, що під час бійки постраждало 40 працівників міліції, 13 з яких було госпіталізовано), після цих подій у ЗМІ піднімається нова хвиля обговорень можливої заборони УНА та припинення діяльності УНСО. Незабаром Генеральна прокуратура направила до суду заяву з про необхідність заборони УНА. Серед причин було названо створення партією воєнізованих формувань, заклики до повалення влади, участь у закордонних збройних конфліктах. Суд відмовив прокуратурі у розгляді справи, однак 6 вересня колегія Міністерства юстиції скасувала рішення про реєстрацію УНА [11]. У відповідь в Києві почалася низка акцій протесту включно з голодуванням (в якому серед інших взяли участь нардепи від УНА). Акції супроводжувались постійними затриманнями учасників. Незважаючи на розголос та масштаб (до УНА-УНСО приєдналися інші організації; пікети та демонстрації проходили не тільки в Києві) це не допомогло, і партія на деякий час залишилась без реєстрації. З цього моменту часто ведуть відлік значного спаду активності УНА та УНСО.

Тим не менше, 1996 рік позначився ще декількома кримінальними справами. Найгучнішою з них став перший і єдиний на сьогодні закордонний судовий процес над українськими націоналістами.

В цей період УНА-УНСО налагодила контакти з білоруською опозицією. Протягом весни та літа українські націоналісти декілька разів поспіль відвідали Білорусь, де взяли участь у акціях, спрямованих проти президента Олександра Лукашенка. Одна з таких акцій, «Чорнобильський шлях», що відбулася 26 квітня, завершилася масовими заворушеннями за участю демонстрантів та правоохоронців. Найактивнішу участь у «вуличних баталіях» взяли «унсовці».

Після проведення заходу міліція затримала близько двохсот чоловік, серед яких було семеро членів УНСО.

Більшість отримала адміністративне покарання, однак проти сімох «унсовців» (тобто всіх затриманих) та двох лідерів БНФ було порушено кримінальну справу за статтями 186-3 («Групові дії, що порушують громадський порядок») та 188-1 («Образа співробітника міліції») Кримінального кодексу Республіки Білорусь [12].

Представники та прихильники УНА-УНСО вже звично розпочали кампанію по визволенню ув'язнених. 14 та 30 травня відбулися пікетування Адміністрації Президента Білорусі з відповідними вимогами. Народні депутати від УНА Олег Вітович та Ярослав Іляевич зустрілися з білоруськими високопосадовцями. Президент Ічкерії Зелімхан Яндарбієв (з якими «унсовці» мали тісні контакти) запропонував варіант обміну українських в'язнів на російських військовополонених. Однак всі ці дії не принесли жодних результатів.

Судовий процес над учасниками квітневої акції тривав два тижні і завершився 5 вересня 1996 року. В результаті обвинувачувані отримали від одного до двох з половиною років позбавлення волі.

В січні того ж року трьох членів організації з Полтавщини було затримано за бійку (самі націоналісти стверджували, що її було спровоковано міліцією). В результаті всіх двох було засуджено до позбавлення волі (півтора роки та один рік), третій отримав умовний термін.

В травні 1996 року в Харкові відбувся з'їзд, який зібрав активістів різних проросійських партій та організацій. На цей захід також прибули декілька десятків представників УНА та УНСО. Між ними та делегатами з'їзду розпочався конфлікт, який призвів до сутичок. В результаті міліція затримала близько двох десятків бійців УНСО. Майже всіх їх було притягнуто до адміністративної відповідальності [13]. Проти одного з затриманих, Ігоря Мазура, було порушено кримінальну справу. Його було засуджено до одного року позбавлення волі умовно [14].

У лютому 1997 року в Києві затримали трьох «унсовців» з Рівного – Олександра Музичка, Андрія Боярчука та Миколу Ярошика. Як і раніше, речники УНА заявили про політичні репресії та спробу влади таким чином послабити партію за рік до виборів. Однак той випадок мав чисто кримінальний характер – в ході конфлікту (інакше кажучи, «розборки») в одному з кафе в центрі Києва націоналісти, використавши вогнепальну зброю, поранили опонентів. Через рік всіх трьох було зареєстровано кандидатами в депутати на майбутніх виборах, і вони опинилися на волі.

З 1997 року починається тимчасове «затишшя» в історії кримінальних справ УНА-УНСО. Це можна пояснити декількома причинами. По-перше, далися взнаки декілька років тиску з боку держави. По-друге, в цей час змінюється керівництво організації – лави УНА-УНСО покинув один з її лідерів та ідеологів Дмитро Корчинський. По-третє, УНА в цей час вдруге отримала реєстрацію, і знов втрачати її бажання не було.

Наступне суттєве зростання активності організації було пов'язане з відомою акцією «Україна без Кучми». Разом з іншими опозиційними партіями УНА-УНСО взяла участь у вуличних акціях протесту, що розпочалися у грудні 2000 року. Члени організації займалися охороною наметового містечка в центрі Києва.

Кульмінація «України без Кучми» відбулася в столиці 9 березня 2001 року. Зранку опозиція невдало намагалася прорвати кордони «Беркуту» навколо пам'ятнику Тарасу Шевченку, до якого Леонід Кучма в цей час покладав квіти. Було затримано декількох акціонерів, проте після пікетування будівлі МВС їх було звільнено. За декілька годин велика кількість прихильників опозиції рушила до будівлі Адміністрації Президента. Там почалася масштабна бійка між протестуючими та бійцями «Беркуту», які перекрили вулицю Банкову.

Після цих резонансних подій почалися масові затримання активістів організації. Судовий процес над дев'ятнадцятьма учасниками акції став одним з найгучніших за всю історію незалежної України та був детально описаний в ЗМІ, тому немає необхідності в подробицях висвітлювати його у статті. Вісімнадцять «унсовців» (окрім тодішнього лідера партії Андрія Шкіля, якого під час процесу було обрано народним депутатом) отримали покарання від двох до п'яти років позбавлення волі. У 2006 році за рішенням Верховного суду вирок було дещо пом'якшено.

Подальша історія УНА-УНСО представляє собою низку розколів організації та подальший її занепад.

Особливістю УНА-УНСО є те, що кримінальна складова (затримання, суди, ув'язнення і т.п.) залишила значний слід у естетиці організації. «Тюремні» мотиви регулярно зустрічалися у партійній публіцистиці, переслідування з боку влади стали не тільки своєрідною складовою пропаганди, а й предметом гордості. «Загалом в'язниця відіграла швидше позитивну, ніж негативну роль у згуртуванні нашої організації. Народжувалася якась субкультура УНСО, з'являвся свій фольклор, свій професійний сленг», – згадує відомий «унсовець» Валерій Бобрович [15, с. 126].

Іншою відомою (хоча й не такою активною) націоналістичною організацією було Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України» (ДСУ). Партія була заснована у 1990 році дисидентами Зеновієм Красівським та Іваном Кандибою. Протягом 1991–1992 років лави ДСУ поповнює значна кількість молодих активістів, які згодом починають керувати організацією. Риторика представників ДСУ стає більш радикальною. Характерною ознакою ідеології ДСУ був елемент етнічного націоналізму, який ставав дедалі помітнішим.

У 1993 році партії було створено парамілітарну структуру – «Варту ДСУ».

Як і в УНА-УНСО, на початковому етапі після проголошення незалежності суттєвих проблем з правоохоронцями в ДСУ не було. Окремі епізоди (такі, як знесення пам'ятника Леніну у Запоріжжі в квітні 1992 року) завершувались адміністративним покаранням.

Першим активістом ДСУ, який опинився в ув'язненні, став публіцист Анатолій Щербатюк. Його випадок був у своєму роді унікальним: Щербатюк став єдиним націоналістичним активістом 1990-х років що потрапив за ґрати через зміст своїх публікацій.

У 1992 році в газеті «Слово» була надрукована стаття Щербатюка «Дух крові». Цей матеріал був розцінений багатьма як ксенофобський, і через деякий час прокуратура порушила проти автора кримінальну справу, звинувативши його у розпалюванні міжнаціональної ворожнечі. Щербатюка було заарештовано, але згодом звільнено. 1993 року увагу правоохоронців привернула інша його публікація – «Основи санації», що вийшла у виданні ДСУ – газеті «Нескорена нація». У справу втрутилася низка політиків та громадських діячів: одні вимагали суворого покарання для націоналіста, інші захищали його. Більше місяця Щербатюк пробув під вартою, але на початку 1994 року запобіжний захід було змінено на підписку про невиїзд.

Справи за аналогічною статтею неодноразово порушували і проти голови ДСУ Романа Ковалю, однак їх щоразу закривали.

Хоч «Варта ДСУ» й не була такою активною організацією, як УНСО, спроби притягнення її представників до відповідальності теж мали місце. Прокуратура Кіровоградської області порушувала справу за ст. 187-6 проти командира «Варти ДСУ» Володимира Стадніченка. Проте Кіровоградська обласна рада, депутатом якої був Стадніченко, не дала дозволу на притягнення його до відповідальності. Справу було закрито [16].

В червні 1995 року було заарештовано голову Запорізької обласної організації ДСУ, заступника голови об'єднання Олександра Черненка. Офіційно причиною арешту була несплата ним аліментів, однак соратники ув'язненого розцінювали це як політичне переслідування. Газета ДСУ «Незборима Нація» тоді писала: «Під час слідства Черненку дали зрозуміти, що справа носить політичний підтекст. Так, слідча Ленінського РВВС Ірина Олександрівна Сімісенко нагадала Черненку про знесений Запорізькою організацією ДСУ пам'ятник Леніну і про те, що він досі не покараний за цей "акт вандалізму"» [17]. Патріотичні організації, політичні та громадські діячі почали кампанію за визволення Черненка. Через два тижні прокуратура оскаржила рішення суду, і активіст вийшов на волю.

У 1996 році відбувся процес над іншим членом ДСУ. Анатолія Пирога арештували за побиття чоловіка, який розповсюджував комуністичну пресу в електропоїзді на Кіровоградщині. За рішенням суду націоналіст отримав два роки позбавлення волі. Як згадує Роман Коваль, через деякий час відбулася зустріч

президента Леоніда Кучми з лідерами політичних партій. Лідер ДСУ звернувся до голови держави з проханням звільнити Анатолія Пирога, наголосивши, що той захищав честь не тільки нації, але й президента. Кучма пообіцяв допомогти, і згодом ув'язненого було амністовано (загалом він провів за ґратами близько року) [18].

Зі справою Анатолія Пирога був пов'язаний ще один епізод. В одній із заміток на його захист у «Незборимій нації» по відношенню до судді було використано вираз «з піною у рота». У відповідь суддя направила судовий позов проти автора замітки Романа Ковалю, звинувативши його у образі честі та гідності та вимагаючи компенсацію у розмірі сто тисяч гривень. Незважаючи на спроби лідера ДСУ довести, що фраза несла іронічний, а не образливий відтінок, позов задовольнили [18].

Як і УНА-УНСО, ДСУ у другі половині десятиліття зменшує свою активність, а на початку 2000-х років взагалі зникає.

Дещо пізніше було засновано ще одну націоналістичну структуру – Громадську спортивно-патріотичну організацію «Триzub» імені Степана Бандери. Ініціатором створення «Триzubу» був Провід революційної гілки Організації українських націоналістів. Після легалізації в Україні ОУН(р) планувала вести активну політичну діяльність за допомогою двох власних структур – політичної (партія «Конгрес українських націоналістів», або КУН) та «силової» («Триzub» ім. С.Бандери). Засновником та першим лідером «Триzubу» вже згаданий публіцист, доцент-філолог із Дрогобича Василь Іванишин.

Хоча керівництво «Триzubу» і підпорядковувалось провуду ОУН(р), це все ж була самостійна організація, яка влаштовувала і свої окремі акції (марші, мітинги і т.п.), вела націоналістичну пропаганду та особливу увагу приділяла військово-спортивній підготовці кадрів. Також «триzubівці» співпрацювали з церквами, перш за все з УГКЦ.

Подібно до УНА-УНСО та ДСУ, початковий етап діяльності «Триzubу» був «спокійний» в плані стосунків з правоохоронцями. Декілька разів «триzubівців» затримувала міліція, проте серйозних наслідків для них на цьому етапі не було. Зокрема у вересні 1995 року в лісі на Донеччині міліція затримала трьох учасників вишколу з ножами та армійськими штиками [19]. Проти двох з них було порушено кримінальну справу за незаконне володіння холодною зброєю, проте справу через деякий час було закрито.

У 1996 році відбувається декілька подій, після яких почалися дійсно активні заходи правоохоронців проти «Триzubу».

У січні троє озброєних обрїзми «триzubівців» (серед них – голова осередку у Харківській області) напали на військову частину на Харківщині. Метою нападників було захоплення зброї (як виявилось пізніше, це була їхня власна ініціатива, не узгоджена з керівництвом організації). Їм вдалося обеззброїти вартових, викрасти автомати та набої, проте вони були затримані міліцією, коли поверталися потягом до Харкова [20]. «Триzubівці» постали перед судом та отримали від 6 до 7 років ув'язнення.

Незабаром почалися обшуки та затримання інших членів організації, переважно у східних областях. Знаходили найчастіше зброю та боєприпаси. Організація стверджувала, що ці речі були підкинуті. Командир «Триzubу» на Донеччині Віталій Применко був засуджений на 2 роки позбавлення волі за зберігання зброї.

Влітку 1996 р. «триzubівця» Анатолія Філапаса було заарештовано за побиття двох міліціонерів (вони перевдягнулись у цивільне та спостерігали за місцевим штабом організації). Суд виніс активісту вирок: 1 рік позбавлення волі.

Того ж року відбулися ще дві резонансні події, які ще більше загострили ситуацію навколо «Триzubу».

Спочатку у Дніпродзержинську випадковий побутовий конфлікт «триzubівців» з місцевим криміналітетом призвів до стрільнини, внаслідок якої було важко поранено місцевого «авторитета». Було порушено кримінальну справу проти людини, яка зробила постріл – офіцера-«афганця» Валентина Калини [21]. Завдяки зусиллям організації та адвокатів «триzubівцев» отримав один рік позбавлення волі умовно.

Наступний епізод мав місце у жовтні в Чернівцях. Декілька десятків молодих «триzubівців» охороняли Чернівецький машинобудівний завод. Внаслідок махінацій відбулася спроба місцевого бізнесмена привласнити собі завод (щось подібне до сучасних рейдерських схем). «Триzub» мав відстояти завод для законних власників. В результаті відбулася масштабна бійка охоронців та кількох сотень бійців «Беркуту», що тривала декілька годин [22]. П'ятьох «триzubівців» тоді було затримано, вони отримали від 5 до 10 діб адміністративного арешту. Це був ще один крок, що наблизив початок ще більш активних дій держави проти «Триzubу».

25 грудня того ж року 52 народних депутати України підписали звернення до Президента та Генерального прокурора з вимогою «негайного розпуску незаконних воєнізованих формувань («Триzub», УНА-УНСО та ін.)». У зверненні депутати надали докази того, що вказані організації підпадають саме під цю категорію [23].

31 грудня Леонід Кучма у відповідь на звернення надіслав до різних державних структур (Генеральна прокуратура, Кабінет міністрів та ін.) доручення з вимогою «навести порядок» [24].

У 1997 році починаються судові процеси над «триzubівцями» і на Західній Україні. Навесні-влітку проходив розгляд справи трьох членів організації – Євгена Філя, Івана Сути та Євгена Поважного, яких звинувачували у створенні незаконного воєнізованого формування. Засідання суду супроводжувались масштабними акціями на підтримку підсудних. В результаті Філь та Сута отримали позбавлення волі умовно, а справу проти Поважного було закрито [25].

Після цієї низки кримінальних справ активність «Триzubу» значно знизилася. Осередки у східних областях перебували фактично у підпіллі. Якщо перший збір організації пройшов у Києві відкрито та урочисто, то другий відбувся на Тернопільщині в умовах конспірації.

До керівництва «Триzubу» надійшла інформація про плани правоохоронців щодо подальших масових арештів та повної ліквідації організації. Навесні 1998 року провід структури з огляду на це почав готуватись до крайніх мір. Можливим варіантом розвитку подій вбачався початок партизанських дій. Всі, хто був готовий на подібний крок, розпочали відповідну підготовку у Карпатах. Але інформація про ці наміри дійшла до різних державних структур, і ті змушені були піти на переговори із націоналістами. «Ми висунули наступну пропозицію: керівництво може розпустити організацію, але в такому разі ми не зможемо контролювати найбільш непримиренних бійців, і за їхні подальші дії не відповідаємо», – згадує один із засновників «Триzubу» Ігор Іванченко [25]. Як вже було зазначено, з подібними заявами (але публічно) декількома роками раніше виступала УНА-УНСО, однак це не завадило владі продовжити «закручувати гайки». Цього разу в результаті переговорів на різних рівнях націоналістам вдалося досягнути мети: масштабні переслідування припинились.

Того ж року Всеукраїнська організація «Триzub» ім. С. Бандери (саме таку нову назву було затверджено) розірвала зв'язки з ОУН(р) та КУН, ставши повністю самостійною структурою. Загалом «Триzub» і надалі продовжувала діяльність в тому ж напрямку, що й раніше, переживши декілька «злетів» та «падінь». На відміну від УНА та ДСУ, «Триzub» ім. С. Бандери ніколи не був зареєстрований як всеукраїнська організація.

Незважаючи на завершення масштабних дій проти організації, окремі кримінальні справи все ж мали місце й надалі. Восени 1999 року Віталія Применка знов затримують, на цей раз за підозрою у нанесенні важких тілесних ушкоджень секретарю ЛКСМУ м. Горлівка, і незабаром він отримує новий термін ув'язнення.

9 травня 2001 року у Тернополі відбулася бійка націоналістів з комуністами. Трьох активістів «Триzubу» було затримано. Декілька місяців вони перебували під вартою. Після масштабних акцій на підтримку ув'язнених (серед іншого на декілька годин було здійснено блокування залізничних колій) їх було звільнено з-під варти. Суд (який, аби уникнути протестів, перенесли на Хмельниччину) виніс вирок, згідно з яким кожний з активістів отримав умовне позбавлення волі.

«Триzub» як організація існує донині, і методи боротьби, а також специфіка стосунків з владою та правоохоронцями майже не змінилися з 1990-х років.

Доволі часто насильством супроводжувалась діяльність ще одного праворадикального формування – Соціал-національної партії України (СНПУ). Вона була створена у жовтні 1991 року на основі «Варти Руху» – «силової структури» Народного руху України. Головою партії став активіст «Варти» Ярослав Андрушків, іншими лідерами – Юрій Криворучко («Варта Руху»), Олег Тягнибок (Студентське братство) та Андрій Парубій (Організація української молоді «Спадщина»). Реєстрацію СНПУ отримала у 1995 році.

Незважаючи на радикалізм СНПУ, гучних кримінальних справ проти представників організації майже не було. Це можна пояснити локальним характером партії (справді активну діяльність вона розгорнула лише на Львівщині, а отже, очевидно, особливої уваги центрального керівництва МВС, СБУ та прокуратури не привертала). Інший бік цього ж факту – сильні позиції СНПУ у Львівській області (зокрема, наявність доволі потужного представництва у місцевих радах), що означало політичний тиск на місцеву владу у випадку слідчих та судових процесів. До того ж, незважаючи на революційні гасла, ця партія все ж більше схилилась до парламентських методів діяльності (принаймні у порівнянні з УНА та ДСУ).

Одна з небагатьох кримінальних справ, відкритих проти представників СНПУ, була пов'язана з подіями навколо підприємства «Левтекс». Керівник компанії, що спеціалізувалася на текстильному виробництві, мав наміри продажу частини приміщень, що призвело б до звільнення частини робітників. Між ним та трудовим колективом почався конфлікт. Робітники звернулися до СНПУ за допомогою. Під час однієї зі звітно-виборчих конференцій найняті керівником люди намагались не допустити присутності членів СНПУ на чолі з депутатом обласної ради Юрієм Криворучком та частину робітників. Це призвело до сутички. В тому конфлікті націоналістам вдалося відстояти інтереси робітників. У відношенні Юрія Криворучка було порушено кримінальну справу – його звинувачували у нанесенні тілесних ушкоджень директору підприємства. Однак через деякий час справу було закрито [26].

СНПУ, як і інші націоналістичні партії, намагалася створити власну парамілітарну структуру. З 1993 року у складі партії неофіційно існували «Народні загони». «Народні загони» (або «Загони СНПУ») не отримали реєстрацію через власну назву, у якій Міністерство юстиції вбачало порушення чинного законодавства. Але вони стали основою іншої організації, яка була створена у 1996 році та отримала більш нейтральну назву: Товариство сприяння Збройним силам та Військово-морському флоту України «Патріот України». Очолив її Андрій Парубій.

Найбільш резонансна акція «Патріоту України» відбулася у Львові 7 листопада 1997 року. Декілька сотень бійців ПУ, СНПУ, а також просто націоналістично налаштованих львів'ян вступили у сутичку з приблизно такою ж кількістю молодих прихильників Комуністичної партії України, які, за спогадами очевидців, були привезені для влаштування провокацій зі східноукраїнських областей. Після жорсткого побиття комуністів міліція завела низку кримінальних справ проти націоналістів. Лідера ПУ Андрія Парубія звинувачували, крім іншого, в організації масових заворушень. Але тиск громадськості знову призвів до закриття справи наступного року [27].

Інші відомі націоналістичні структури (КУН, різні відгалуження ОУН) були більш поміркованими та до радикальних методів майже не вдавалися. Відповідно, проблем із законом в активістів цих організацій

майже не було (виключення, як правило, мали локальний характер і стосувалися незначних епізодів на кшталт несанкціонованих акцій чи руйнування комуністичних пам'яток місцевого значення).

Окрім перерахованих відомих організацій, які роками вели політичну боротьбу різними методами, регулярно з'являючись на шпальтах газет, мали сотні або тисячі активістів та прихильників у різних регіонах України, існувала також значна кількість менш впливових праворадикальних формувань. Серед таких в контексті даної роботи варто згадати організацію «Самостійна Україна».

«Самостійна Україна» відома в першу чергу тим, що 9 березня 2000 року дванадцятьох її представників, молодих націоналістів, захопили центральний офіс Комуністичної партії України в Києві. Вони облили приміщення та декількох людей бензином та обіцяли підпалити офіс в разі невиконання їхніх вимог. Серед вимог були: заборона КПУ, вихід з СНД, виведення Чорноморського флоту Росії з української території, виплата зарплат та пенсій. Молоді люди утримували офіс 12 годин, після чого були змушені здатись під гарантії особистої безпеки. Розпочався судовий процес за декількома статтями. Патріотична громадськість підтримувала ув'язнених. У 2002 році судом було винесено вердикт: шестеро з дванадцяти членів організації отримали по два з половиною роки позбавлення волі.

Отже, проаналізувавши характер стосунків українських націоналістичних організацій протягом першого десятиліття незалежності, ми можемо прийти до наступних висновків.

Ситуація, що склалася в Україні протягом 1990-х років (політична нестабільність, економічні негаразди, соціальна несправедливість, невдачі зовнішньої політики тощо) цілком сприяла радикалізації настроїв окремих політичних течій та пошуку цими течіями будь-яких, в тому числі незаконних, шляхів для досягнення власних цілей. Саме ставлення до існуючих державних інституцій та законодавчих норм в багатьох радикалів було зневажливим.

Відповідальність представників націоналістичного руху за дії, які йшли всупереч вимогам чинного законодавства, могла знаходитись у адміністративній або кримінальній площині. До кримінальної відповідальності найчастіше притягали членів УНА-УНСО та ГСПО «Тризуб» ім. С. Бандери. З огляду на кількість кримінальних справ ми можемо виділити періоди найбільшої уваги правоохоронців до цих організацій. Для УНА-УНСО це були 1994–1996, для «Тризубу» – 1996–1997 роки.

Найчастіше націоналістів звинувачували у створенні незаконних воєнізованих формувань, зберіганні вогнепальної і холодної зброї та вибухівки, нанесенні тілесних ушкоджень, хуліганстві. В деяких країнах дуже «популярною» для націоналістів є стаття про розпалювання міжнаціональної ворожнечі. В Україні у зазначений період ув'язнення за подібні дії мало місце лише один раз.

Спільною рисою для всіх націоналістичних організацій та відповідних справ є кампанії на підтримку фігурантів. Навіть в тих випадках, коли справи об'єктивно не мали жодного відношення до політичної діяльності людини (це пізніше у приватних розмовах визнавали самі націоналісти) лунали заяви про політичні переслідування, фальсифікацію доказів, провокації і т.д.

Якщо націоналісти зазвичай розцінювали згадані кримінальні справи виключно як репресії, причиною яких є їхня політична позиція, то правоохоронці таку думку заперечували. Зі слів останніх виходило, що жодної політичної складової у цих справах немає, і їхня позиція щодо правопорушника не залежить від його позиції та політичної приналежності. Але факти свідчать про інше. Звичайно, порівняти з репресіями радянських часів (як це часто робили націоналісти) дії МВС, СБУ, судів незалежної України об'єктивно не можна, проте упереджене ставлення до членів праворадикальних структур доволі часто мало місце. Як згадують учасники подій, для правоохоронців вони зазвичай були в першу чергу не порушниками закону, а «недобитими бандерівцями».

Джерела та література

1. УНСО переходив в наступление... на МВД и СБУ // Приватний архів В. Мирончука.
2. Активісти УНА-УНСО, які зараз знаходяться за ґратами // Українські обрії (Київ). – 1994. – №8 (39).
3. Нас так просто не візьмеш // Українські обрії (Київ). – 1993. – №20 (29).
4. Інтерв'ю Е. Андрющенка з В. Мирончуком. 05.07.2010 р.
5. Кулик В. М. Новий український націоналізм: три поверхи вертепу / В. М. Кулик // Сучасність. – 1993. – № 3. – С. 150–167.
6. Миленин А. УНСО: «Или с нами, или на нары!» // Приватний архів В. Мирончука.
7. Кримінальний кодекс. Стаття 187-6. Створення не передбачених законодавством воєнізованих формувань чи груп [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=232&id_book=1&id_parent=1
8. УНСО без бою не здається? // Приватний архів В. Мирончука.
9. Хроніка подій // Українські обрії (Київ). – 1994. – №4 (35).
10. Прокуратура Чечни возбудила уголовное дело против участвовавших в чеченской войне в 1996-2003 членов УНА-УНСО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obkom.net.ua/news/2006-03-18/1307.shtml>
11. Заманский В. УНА – вне закона. Минюст исправляет свою ошибку / В. Заманский // Киевские ведомости (Киев). – 1995. – 8 сентября.
12. Дудинов Ю. Воли не видать? / Ю. Дудинов // Народная газета (Минск). – 1996. – 22 августа.
13. Руденко С. Один день, который потряс Харьков, или много шума из ничего? / С. Руденко // Событие (Харьков). – 1996. – 25 мая.
14. Інтерв'ю Е. Андрющенка з І. Мазуром. 02.07.2010 р.
15. Бобрович В. Як козаки Кавказ воювали. Щоденник сотника Устима / В. Бобрович. – К.: Зелений пес, 2009. – 224 с.
16. Кіпіані В. ДСУ: від націоналізму до націонал-соціалізму / В. Кіпіані [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kipiani.org/aktualii/index.cgi?258>
17. Черненко М. Знову репресії / М. Черненко // Незборима нація (Київ). – 1995. – №13 (78).

18. Інтерв'ю Е.Андрющенка з Р.Ковалем. 05.11.2012 р.
19. Кротов О. Трехдневный Шаолин в Великоанадольском лесу / О. Кротов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmista/zmista303>
20. Наумов А. Жизнь в полоску, а небо в клеточку / А. Наумов // Интересная газета (Киев). – 1996. – №3(29).
21. Боркут Т. Правосуддя з міста імені чекіста / Т. Боркут // Шлях перемоги (Львів). – 1997.
22. Пустельник Л. Члени «Тризубу» заплатили за «осінню революцію» своїм здоров'ям. Хто заплатить їм? / Л. Пустельник // Молодий буковинець (Чернівці). – 1997. – 31 січня.
23. Депутатське звернення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmista/zmista001>
24. Відповідь на депутатське звернення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmista/zmista002>
25. Переписка Е. Андрющенка з І. Іванченком. 04.11.2012 р.
26. Інтерв'ю Е.Андрющенка з Ю.Криворучком. 05.18.2012 р.
27. Інтерв'ю Е.Андрющенка з А.Парубієм. 29.04.2011 р.

Андрющенко Э. С. Правовые последствия радикальной деятельности украинских националистических организаций (1991– 2001 гг.)

В статье проанализированы уголовные дела, возбужденные правоохранительными органами против членов украинских националистических организаций в течение первых десяти лет независимости. Указаны причины радикальных действий националистов. Автор пытается выяснить, какое значение при рассмотрении этих дел имела политическая составляющая.

Ключевые слова: национализм, радикализм, криминал, УНА-УНСО, «Тризуб», ДСУ, СНПУ, МВД, СБУ.

Andriushchenko E. S. Legal consequences of activity of the radical Ukrainian nationalist organizations (1991– 2001)

The article analyzes criminal cases against members of the Ukrainian nationalist organizations during the first ten years of independence. The reasons for the radical actions of nationalists are declared. Author tries to find out what value had a political component during consideration of these cases.

Keywords: nationalism, radicalism, crime, UNA-UNSO, "Tryzub", DSU, SNPU, MIA, SBU.

УДК 94:329.14(477)“2005/2010”

В. В. Мороко

ПАРТІЯ РЕГІОНІВ: ВІД ОПОЗИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО АСИМІЛЯЦІЇ ВЛАДИ (2005–2010 рр.)

В статті аналізується процес продовження становлення Партії Регіонів. Досліджується її участь у виборчих кампаніях 2006 – 2010 рр. Надається бачення майбутнього України в програмних документах організації.

Ключові слова: партія, Партія Регіонів, вибори, політична програма.

Свого часу М.Дюверже стверджував, що тяжіння до авторитарних методів керування у внутрішньопартійному житті притаманно всім партіям. В залежності від традицій існування їм вдавалось, чи ні, перебороти такі тенденції. Історія існування вітчизняних політичних об'єднань свідчить – партії України в своїй масі і не намагалися цьому протистояти. Яскравий приклад ПР. Ця сила не лише побудована за канонами вождистської партії. Прийшовши до влади, вона накиннула таку модель поведінки на весь організм державного управління. Саме тому і є цікавим для аналізу процес входження регіоналів у владні коридори протягом 2005 – 2010 рр.

У науковому просторі питанню діяльності політичних партій присвячено достатньо робіт. Поруч з цим, саме ПР приділялася недостатня увага. Зазвичай вона розглядалася в контексті інших подій, як гарна ілюстрація до пропонованих висновків та тез [1–6]. Лише поодинокі дослідники дозволяли собі розкіш звернутися до теми дослідження безпосередньо Партії регіонів [7; 8]. Але цього замало для розуміння того чому на 20-у році незалежності Україна постала перед загрозою згортання демократичних процесів, і яка роль в цьому саме регіоналів.

В історії ПР ми пропонуємо виокремлювати три періоди: 1997–2004 рр. – етап організаційної розбудови партії, пошуку місця в соціально-політичній конструкції держави. 2004–2009 рр. – час знаходження в опозиції та фрагментарного (як у часовому, так і територіальному вимірах) перебування у владі. З 2010 р. – період входження у владу та її асиміляції.

Аналізу діяльності партій в останніх двох періодах і присвячене дане дослідження. Перший з них характеризується нами як опозиційний. Хоча слід зазначити, що дана «опозиційність» була досить специфічною. З одного боку, чи не вперше за багато років фундатори ПР були не просто усунуті на деякий час від певних секторів державної влади, вони втратили доступ до вищих державних владних інститутів, в першу чергу виконавчих. З іншого боку – ПР з року в рік нарощувала присутність у ВР Україні та місцевих радах Півдня та Сходу країни (див. таблиця 1) [9].